

Бранко Алексић

ЖАН-ПЈЕР ФАЈ (1925–2026) И МИ: ДВОСТРУКА ПРИПОВЕДАЧКА МАТРИЦА

Путовања филозофских појмова су тематизована од Хегела па надаље, али Жан-Пјер Фај, француски романсијер, песник и мислилац, који је умро у 101. години, поставио је своја размишљања као исход тих путовања. Он се посветио теорији сродности између тоталитарних језика и тоталитарне државе: језични догађај, формуле фашизма (Мусолини и Ђентиле у Италији: *stato totalitario*) и нацизма (Хитлер и Карл Шмит у Немачкој: *totalitäre Staat*, и „тотална мобилизација” Ернста Јингера) прерастају у политички догађај. Плод тог истраживања је монументална студија *Тошалишарни језици* (1972), праћена сажетком „Критика језика и његова економија” (1973), који је објављен у хрватском преводу у едицији „Библио/тека” (Загреб, 1976). Фај је замислио своје истраживање као *Приповедачки ум* – трећа критика економије језика, после Кантове две критике. У Француској, Мишел Фуко и Жил Делез, његови савременици, оценили су у суперлативима дело Фаја есејисте и романописца (*Аналоичари* по називу првих грчких геометара). Фуко, један од најпажљивијих читалаца дела у којима су „писање и знање дубоко преплетени”, први је видео 1966. године да о тој вези сведоче дела Мишела Лериса, Пјера Клосовског, Мишела Битора и Жан-Пјера Фаја (чланак после смрти Андреа Бретона; преузет из збирке *Говори и писања*). Делезов чланак о структурализму (за колективну књигу *Истиорија филозофије* под вођством Ф. Шатлеа, 1972), истиче „настојање Фаја у Аналоичарима на сапостојању низова начина приповедања”.

Опширније о тој перспективи приповедачких учинка на филозофски говор (с основом на Спинозиној формули „ментална приповедања” у додатку његовог излагања о Декартовим *Начелима филозофије*), писао сам у „Поштовању Фају”, тексту који се може консултовати на сајту листа *L'Humanité* од 3. априла 2026. године (<https://www.humanite.fr/carnet/carnet/in-memori-am-jean-pierre-faye>). Овде бих се ограничио на вид саобраћања са страним културама – поготово нашом, и нашим писцима (Иван Горан Ковачић, Марко Ристић, Душан Матић, Васко Попа) и мислиоцима (Фране Петрић). Фај је био неуморни номад *На врашима свешћских прадова* (како се зове његов романсијерски циклус о великим сеобама); истраживач материјалних и културно-политичких разлога промена облика прозног, филозофског или поетског приповедања. После разлаза с групом *Tel Quel*, Фај је покренуо и уређивао часопис *Промена (Change)*, заједно са Жаком Рубоом и Морисом Рошем, од 1968. до 1983.

Манифест ѡромене објављен 1978, именује станице у иностранству: „Атина, Лондон, Париз, Сан Дијего или Монтреал, и неколико пријатељских места у Немачкој, у Италији, у Београду.”

Фај датира *Манифест* у време Октобарских сусрета писаца, у Београду, 20. октобра 1978. „То заједништво је истовремено простор промене језика, и преносилац смисла путем тих промена.” Том приликом, Душан Станковић је водио разговор с Фајем за лист *Књижевна реч* (бр. 113/1978), и занимљиво је како Фај у иностранству одговара на питање о највећим француским писцима тог доба: „Свакако Пјер Клосовски! Он још није 'књижевник за свакога', али је његово дело много веће и дубље од Сартровог.” Фај додаје да тврдњу о значају Пјера Клосовског (1905–2001), сарадника Жоржа Батаја у предатном часопису *Обезглављени* и аутора студије *Сад, мој ближњи* (1947), изриче не потцењујући дела Сартра, Малроа и Арагона.

Приликом посете Београду Фај је био привучен некадашњим надреалистима. У својој номадској хронологији, у монографији у издању „Seghers”, из 1980, он износи податке о првим сусретима, из 1974. године, с песницима Душаном Матићем (1898–1980) и Васком Попом (1922–1991), затим, из 1978, „с двојцом великих српских песника надреалиста, Душаном Матићем и Марком Ристићем”. Коча Поповић (1908–1992), легендарни генерал партизана, замало му је измакао, али му је такође обећао своје песме. Кад ми је говорио о тим сусретима, Фај их је сажео овако: „У разговору, Матић је слушао себе, док Ристић, он вас је слушао.” У Београд, 1978, Фај је донео мали проспект часописа *Change*, са садржајем прве тридесет три свеске које су се појавиле, и с најавом две следеће. С проспекта који је преда мном, преписујем тему броја 36: *S&T international* (Енглеска, Грчка, Квебек, Сједињене Америчке Државе, Латинска Америка). Избору писаца, песника и мислилаца из тих земаља, по сведочанству *Манифеста* из броја 37/1978, требало је додати и темат са српским надреалистима.

Језик, песме и памфлети

Почев од времена тих путовања и сусрета са српским надреалистима, може се говорити о двострукој приповедачкој матрици у Фајевом опусу.

Фај уноси у неколико поетских текстова (изабраних у монографији Митсу Роне, његове присне сараднице, 1980) српске изразе у оригиналу. У жељи да допуни и развије „каноничне тајне нашег времена” и политике, међу „основним чиниоцима”, ту је: *самоуправљање*, које он наглашава растављајући га у полусложеницу – *само-управљање*. Фај додаје и руски превод (*само-сјрава*), и каже: „Кроз матричну колону речи пролази матрица-линија прича, која их приводи реци историјског приповедања.” То је усталом замисао његове докторске тезе *Тошалићарни језици*, и предрадње „Критика језика и његова економија”. Фај затим наводи поему „Јама” Ивана Горана Ковачића из партизанске борбе, коју пореди са дантеовским терцинама, као и „савремене примитивне југословенске” сликаре. У студији *Приповедачки ум*, четвороуглу израза на страним језицима, придружује и српско: бити.

Упознао сам Фаја, преко Марка Ристића, приликом његовог боравка у Београду 1978, у незаборавном сусрету у јесен на Савском кеју, с Иваном и Срђаном Вејводом. Кад је основао Европски филозофски факултет у Паризу, на брду Свете Геновеве, позвао ме је на сарадњу, и она је трајала од 1983, преко двадесет година, све до престанка рада Универзитета.

После одбране докторске тезе „Хераклић и модерна поезија“, 22. јуна 1992, кафић Универзитета Париз-VIII, слева надесно: Мирјана Аврамовић, Бранко Алексић, Мари-Франсоаз Лели, Владимир Малојајски, Жан-Пјер Фај и Дени Туар

Лист *Полиџика* је најавио да је пустиловину часописа *Промена* наставила *Међународна промена* (*Change international*) 1983. Трећи број, маја 1985, с мојим првим песмама на француском, представио је Далијеве оригиналне текстове из 1932, чије копије ми је Марко Ристић поверио из својих архива. Затим је Фај, с Петром Живадиновићем, уредником Југословенског културног центра у Паризу, потписао као уредник књижицу *Дали: необјављени шекспирови из Београда* 1987. Фај је учествовао на првом Међународном научном скупу „Српски и француски надреализам“, који је Европски универзитет организовао на Сорбони 1991. Стицајем околности, његов план да објави песме српских надреалиста је пао у воду. Али кад сам представио Маркову књигу француских песама 1992, нисам пропустио да подсетим на његову некадашњу замисао. Истина, Жан-Пјеру то није било довољно, па ми је послао једно „протестно писмо“ на четири странице, тврдећи да је требало да га потпишемо као уредника Маркове књиге! То није сметало наставку наше сарадње; за часопис *Књижевне сеобе* (*Migrations littéraires*), у Паризу, дорадио је изванредно превод неколико песама после смрти Васка Попе. У сећању ми остаје једно кафанско бдење са Васком, Жан-Пјером и Мишелом Дегијем, после Васкове књижевне вечери у нашем Културном центру у Паризу. Намигујући ми, Васко пита Дегија: „Да ли у Паризу постоји неки књижевни лист који би објавио преко целе странице приказ твоје нове књиге песама? Мени се то дешава у Београду!“

Фај ме је представио Дериди уочи мог првог предавања, „Философија откривења у надреализму“, на Међународном филозофском колеџу, и дао је подстрека за мој семинар „Саобраћање филозофије и поезије“, који сам водио на Европском универзитету од 1985. до 2000. Први од тих семинара, „Хераклит и модерна поезија (Борхес, Елиот, Пас, Шар, Дединац, Миљковић и Ристић)“ прерастао је у докторску

тезу. Са Дегијем, Костасом Акселосом и Хајнцом Висманом (ова последња двојица су били аутори две књиге с Хераклитовим одломцима), Фај је био члан жирија на 8. Париском универзитету. Свом „рапорту” тезе је додао одељак о мојој поезији и објавио га је 1999, наглашавајући везу с надреализмом, под необичним насловом: „Цилиндар жене одсутног облика код Бранка”. Ја сам наставио семинар, између осталих тема, са „Хајдегером и песницима”, на који сам позвао Фаја на сеансу о Хелдерлину (којег је преводио на француски). Сеанса од 1. јуна 1993. је насловљена „Расправа о приповедачком уму са Жан-Пјером Фајем”. У програму семинара 1992/1993, најављујући прву сеансу од 20. октобра 1992, писао сам да је основна Хајдегерова поетска мисао – *Dichtendes Denken*, и његова проблематика која се тиче мишљења о бићу, као проблема прапочетка, нашла одјека у његово време код седам модерних песника, од којих су то пре свега: Антонио Мађадо (1874–1938), Андре Бретон (1896–1966), Франсис Понж (1899–1988), Рене Кревел (1900–1935), Рене Шар (1907–1988), Паул Целан (1920–1970) и Октавио Пас (1914–1998, преминуо, дакле, пет година после завршетка семинара).

У одговор или као ехо на синтагму коју сам употребио (*Dichtendes Denken*), своју књигу *Замка – хајдегеровска филозофија и нацизам* (1994, стр. 19) Фај почиње питањем: „Како прићи основном слому, прелазећи с једног на други крај језика филозофије који је хтео да ухвати однос поезије и мишљења, у свету мислеће поезије, *Dichtendes Denken*, с којим смо видели да се отвара привлачна прослава? Како мислити стварну катастрофу мишљења?”

У позном животном добу, Фај је још увек чувао своје изванредно интелектуално разумевање филозофије, спојено с ретком говорничком вештином. Последњи пут је јавно учествовао на представљању француског превода књиге Марка Ристића и Коче Поповића *Нацрт за једну феноменологију ирационалној* у Српском културном центру у Паризу 2016. У препуној сали, разговарао је с Јеленом Новаковић, Палом Скопелитијем и са мном, о темама које су му биле драге: феноменологија Хусерла – али и Хајдегера. Овај последњи је тема његових упорних критика на француској сцени, поготово у дуготрајној полемици са Деридом. Један од тих огледа о Хајдегеру, под насловом „Уверење Мартина Хајдегера, филозофа и националсоцијалиста”, преведен је на хрватски у часопису *Филозофска истраживања* у Загребу (31/1989). Наш разговор о „Хајдегеровој замци” објавили смо у часопису *Европа*, у Паризу, јануара 1996.

Оплакујем пријатеља наше земље, културе и језика. Ставио је у промет логос преко језика приповедања. Уколико се у *Манифесту ѝромена* као „једно од места пријатељства”, тачки преображајне делатности и међународних размена језика писмена, појављује Београд, онда је то захваљујући и сусрету с песницима Матићем, Ристићем и Васком Попом. Кад би се само упамтило да је Фај у Паризу наставио да нам даје потпору за програм који је био најавио у том манифесту донетом из Београда 1978. године (са типографским пресецима у линијама што је била оригиналност његовог рукописа): „Проналаску нових језика писања – у различитим тачкама *романтичарске Европе*, сад одговара истраживачка појава језика, *међујезика*, која осветљава размене у свету.”

ДОДАТАК:

Жан-Пјер Фај: Објава трансформатизма¹

Ми смо назвали *S&T* једну дискретну групу преноса између неколико тачака или скупина,
 повезујући међу њима тачке као што су
 Атина, Лондон, Париз, Сан Дијего, Монреал
 и неколико пријатељских места у Немачкој, у Италији, у Београду –
 та скупина је истовремено простор-трансформатор језика, и носилац смисла
 кроз те трансформације –
 смисао и трансформација
 [*Sinn & Transformation*]

Проналаску нових језика писања – у различитим тачкама *романтичарске*
Европе,
 сад одговара истраживачка појава језика,
међујезика,
 која осветљава размене у свету.
 У том смислу, оно што Роман Јакобсон назива „најновији француски штурм
 унд дранг, није никако привезано за једно национално место,
 него се распростире, у једној тајно делатној скупини, и без граница –
 где се креће тачно као латиноамеричка група у прогонству која је себи иза-
 брала то име, на граници – *la frontera* – сваке дијаспоре.

Београд, 20. октобра 1978.
 (Часопис *Промена*, бр. 37, Париз, март 1978)

¹ Превео аутор текста.